

A TELEPÜLÉSTÖRTÉNET ÉS A TELEPÜLÉSNEPRAJZ KAPCSOLATA

1. A településtörténetről

A magyar *településtörténet* kifejezést előadásokban, mindennapi beszédben, tanulmányok szövegében, címadásban rengetegen használják, de a magyar történeti irodalom tanúsága szerint kevesen próbálták értelmezni. Az összetett szó jelentése evidensnek látszik, pedig megközelítőleg sem az.

1973-ban egy veszprémi konferencián, amelyet a településtörténeti kutatás módszereiről rendezett a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának Településtörténeti Szakbizottsága (MÜLLER, 1973, 1974), Csorba Csaba fölvetette egy településtörténeti kézikönyv megírásának szükségességét. Ugyanakkor szorgalmazta, hogy az egyetemeken oktassák a településtörténet módszertanát. Ez a kézikönyv az elmúlt közel négy évtizedben nem valósult meg. A településtörténet kutatási módszereinek egyetemi oktatása sem vált gyakori és jellemző stúdiummá.

Bármilyen különös, az utóbbi száz évben a történeti irodalomban nem született érdemi tudományos meghatározás a településtörténetnek nevezett tudományág fogalmáról. Tanulságos, hogy az ezredfordulón megjelent *Magyar Nagylexikon*ban, ahol egymás mellett szerepelnek a településekkel foglalkozó tudományok, a településföldrajz 14, a településnéprajz 22, a településtörténet 5 sort kapott. (MN, 1993–2004, 17., 287.) A megjelent, kissé elnagyolt, nyúlfarknyi meghatározás se nem elégséges, se nem korszerű. Megfogalmazója mintha August Meitzen (1822–1910) korában járna, hiszen az etnikai sajátosságok kutatását tekinti a településtörténet egyik feladatának.

2. Történészek településtörténeti munkái

A magyarországi szóhasználatban a településtörténet kifejezés fölöttébb sokfélét jelent, és ezeket a jelentéseket nehéz egy kalap alá vonni. A történészek településtörténetnek nevezett írásai alapvetően háromfélék: 1. Egy-egy település múltjával foglalkozó írások. 2. Több településsel, sok települést magukba foglaló tájakkal, országokkal, földrészekkel foglalkozó tanulmányok. 3. Egy-egy települési jelenség történetét feltáró írások.

2. 1. Egy-egy település múltjával foglalkozó írások

a) Előfordul, hogy egy átlagos helytörténeti könyv címlapjára, amely a kezdetektől a 21. századig nyomon követi valamely helység történetét, mégpedig a gazdaságtörténetől a művelődéstörténetig, a szerző felírja a településtörténet kifejezést (PIVARCSI, 2001). Ugyanez a magyarországi vonatkozású német helytörténeti irodalomban is jellemző. Például Paul Flach, a magyar helytörténetírás emlőin nevelkedett, vaskúti származású müncheni kutató a *Siedlungsgeschichte von Hajós* címet adta annak a könyvének, amely jórészt Hajós népesedéséről, a hajósi német családok történetéről szól (FLACH – PAUL, 1976).

b) Az interneten a településtörténet címszó beütésekor egyrészt falusi, városi monográfiák településtörténetnek nevezett helytörténeti fejezetei jelennek meg, másrészt feltűnnek a falusi honlapok településtörténetnek titulált, legtöbbször gyenge színvonalú, egy-két oldalas falutörténeti summázatai, adatsorai. Utóbbi talán kapcsolatba hozható azzal a divatos nyelvi jelenséggel is, hogy az 1990-es évek óta a hivatali szóhasználatban csökkenni látszik a *falu*, a *község*, a *város* szó használata. Helyettük, sokszor tartalmi értelemben helytelenül, diadalútját járja a *település* szó. *Községi önkormányzatról* alig lehet hallani. Helyette szinte csak *települési önkormányzatot* ismernek a „vidékfejlesztés” és a helyi politizálás apostolai.

c) Van rá példa, hogy néprajzkutató egy távoli pusztá benépesülésének, tanyásodásának históriáját településtörténetnek nevezi (JUHÁSZ, 1992).

d) Sok esetben a településtörténet kifejezést a szerzők a belterület, az épített falu, az épített város történetének, fejlődési állomásainak bemutatására használják. A *Kecel története és néprajza* című monográfiában magam is a belterület történetének adtam a településtörténet meghatározást. „Mentősemmre” említhető, hogy foglalkoztam a határ történetével is, de a határról szóló fejezetem, talán a könyv szerkezeti felépítése miatt, nem a településtörténet, hanem a parasztság termelőtevékenysége témakör fejezetében található (BÁRTH, 1984, 423–434., 191–220., 695–751.). A településtörténet és a belterület-történet azonosítása bizonyára összefügg azzal a ténnyel, hogy a magyar köznapi beszédben a település szó gyakran belterület értelmet kap, annak ellenére, hogy a tudomány számára a település valamely embercsoport lakóhelyének és munkaterének (határának), illetve az ott élő embereknek az együttese (BÁRTH, 1996, 5.).

e) Az egy településre vonatkozó településtörténeti művek sorában az tekinthető „ideálisnak”, amely a belterület és a határ történetét egyaránt tartalmazza egy tanulmány keretein belül. Ilyenfajta „csúc” településtörténeti tanulmányokra viszont kevés példa akad a magyar történeti irodalomban. Talán csak Fodor Ferenc könyvei említhetők (FODOR, 1930, 1942), bár szerzőjük nem nevezte településtörténetnek műveit.

2. 2. Több településsel, tájakkal, országokkal, földrészekkel foglalkozó tanulmányok

a) Egy-egy kistáj falvairól, városairól, településfejlődéséről szóló történeti szemléletű elemzések (GYÖRFFY, 1913; HOFER, 1955; BLAZOVICH, 1985, 1996).

b) Egy-egy vármegye, nagyobb táj falvainak, városainak, jórészt a két világháború között született települési monográfiái, amelyek legtöbbször lexikonszerűen, helynevek szerint csoportosítva tartalmazzák a terület hajdani településeinek középkori okleveles adatait. Szerzőik elsősorban a települési folyamatok időrendjére, a telepítési akciók mozgatóira, a települők etnikai összetételére koncentráltak. Nem igyekeztek vizsgálni a települési jelenségeket és azok agrártörténeti és társadalmi összefüggéseit (MAKSAY, 1971, 9.).

Sokak számára ezek az elhíresedett, klasszikussá magasztosult kötetek merítik ki a magyar településtörténet fogalmát.

Mályusz Elemér indította a sort 1922-ben a *Túróc megye kialakulása* című kötetel (MÁLYUSZ, 1922).

Az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején jelentek meg a *Település és népiségtörténeti értekezések* című sorozat jeles kötetei (FÜGEDI, 1938; ICZKOVITS, 1939; BALÁZS, 1939; MAKSAY, 1940; JAKÓ, 1940; BÉLAY, 1943).

Az 1930-as évek végén indította útjára Mályusz Elemér a *Magyarország és nemzetiség* című sorozatot, amelyben két jeles településtörténeti mű jelent meg (SZABÓ, 1937; ILA, 1944, 1946). Az utóbbi mű kiteljesítése a 20. század második felére maradt (ILA, 1969, 1976).

Az 1940-es évek első felében indította Kniezsa István a *Településtörténeti tanulmányok* című rövid életű sorozatot (MEZÖSI, 1943).

c) Magyarország egy-egy korszakban jellemző települtségi állapotát számba vevő tanulmányok. Jó példák a Domanovszky Sándor által szerkesztett *Magyar Művelődéstörténet* köteteiben jelentek meg (MENDÖL, 1939–1942a, 1939–1942b; FEKETE NAGY, 1939–1942; EPERJESSY, 1939–1942).

d) Magyarországon az 1960-as években született meg három olyan könyv, amely címében ugyan nem viseli a településtörténet szót, de a magyar településtörténeti irodalom csúcsteljesítményének tekinthető. Mindhárom kötet a Kárpát-medence egészére vonatkozik, és a települési jelenségek sorsát, alakulását mutatja be (SZABÓ, 1966, 1969; MAKSAY, 1971).

e) Viszonylag kevés településtörténetinek mondott tanulmány foglalkozott Magyarországon az Európa egészét vagy részeit érintő, elsősorban középkori és kora újkori települési folyamatok vizsgálatával, különös tekintettel a települési folyamatok, az agrárhistoria és a népesedés összefüggéseire. Efféle megközelítésben elsősorban Hoffman Tamás művelte Magyarországon a településtörténetet. Munkálkodása során jó néhány nyugat-európai tudományos gondolatot átültetett magyar talajra, különös tekintettel Marc Bloch munkásságára. Többször is közölte *A településtörténet határai* című nevezetes veszprémi előadását (HOFFMAN, 1973).

Európai képbe próbálta illeszteni a Dunántúl újkori településfejlődését Székely György (SZÉKELY, 1977).

2. 3. *Egy-egy települési jelenség történetét feltáró írások*

Az egy-egy települési jelenség történetét feltáró írások jó példája Major Jenő néhány tanulmánya, különösen a telektípusok kialakulásáról írott cikke (MAJOR, 1960).

Áttételesen ide sorolhatók azok a tanulmányok is, amelyeket történészek írtak a magyar tanya történetéről (SZABÓ, 1929, 1960; OROSZ, 1980; RÁCZ, 1980).

3. Régészek és nyelvészek településtörténetnek nevezett munkái

A történelem társtudományaiiban: a régészetben és a nyelvtudományban is bőven születtek olyan munkák, amelyeket településtörténetként szokás emlegetni.

A régészet szerepét a településtörténetben a már említett 1973. évi veszprémi településtörténeti konferencián Tóth Sándor hangsúlyozta. Ugyanő a településtörténet fogalmát is megkísérelte értelmezni (TÓTH, 1974).

Nem kevés azoknak a régészeti tanulmányoknak a száma, amelyek különösen a honfoglalással és a korai középkorral foglalkozva, címükben is viselik a településtörténet meghatározást (MÓDY, 1965; PATAY, 1957; VALTER, 1964). Előfordul, hogy korábbi korok régészeti képének vázolását is településtörténetnek nevezi a szerző (UZSOKI, 1971). Talán a településtörténetként értelmezett régészeti tanulmányok egyik előképének tekinthető László Gyulának az a Kolozsváron megjelent füzet, amely áttekintést ad Erdély régészeti korszakainak hagyatékáról, és amelynek tanulságos címe így hangzik: *Erdély településtörténetének vázolata Szent István koráig* (LÁSZLÓ, 1943).

A helynevek tanulmányozásának településtörténeti fontosságát több névkutató nyelvész is hangsúlyozta (például: REUTER, 1973). Szabó T. Attila több műve gyakorlati példát is szolgáltatott a történeti helynevek településtörténeti célú felhasználására (SZABÓ T., 1937, 1943, 1946).

A névkutató nyelvészet világából feltétlenül megemlítendő Kniezsa István neve, aki a *Párhuzamos helynévadás* című klasszikus tanulmányának egyenesen az *Egy fejezet a településtörténet módszertanából* alcímet adta (KNIEZSA, 1944).

4. A településtörténet „határtalansága”

A fentiekből látható, hogy a településtörténet kifejezés fölöttébb sokfélét jelent a magyar köznyelvben és a magyar tudományos nyelvben egyaránt.

Mondhatnánk – Hoffman Tamás címadását némiképp átalakítva és plagizálva – a településtörténet határtalan.

Mindebből következik, hogy a történeti jellegű tudományokban mindenki azt tekinti településtörténetnek, amiről úgy gondolja, hogy az településtörténet, illetve amit maga művel településtörténet címen. Így érthetők igazán Hoffman Tamás – vagdalkozásnak is gyanítható – fejtegetései a magyar településtörténeti feldolgozások hiányáról (HOFFMAN, 1973, 8.).

Föltételezhető, hogy mostanában sem szűkül a magyar településtörténet kifejezés „határtalansága”. A településnéprajznak tehát együtt kell élni a településtörténet sokféleségének tényével.

5. A településnéprajz

A településnéprajz újabb és kevésbé ismert, kevésbé közhasználatú kifejezés, mint a településtörténet. Kevesen használják és kevesen értik a jelentését.

A településnéprajz olyan ága a néprajztudománynak, amely elsősorban paraszttelepülések (tanyák, falvak, agrárvárosok) formájának, településrendjének leírásával, összehasonlításával, eredeztetésével, történeti fejlődésével, valamint a településrend, a népi társadalom és a hagyományos gazdálkodási mód összefüggéseinek, egymásra hatásának kutatásával foglalkozik. A településnéprajz a hagyományos vonásokat keresi a településekben, illetve magát a települési hagyományt kutatja. E hagyomány legfontosabb formálója, alakítója, a természeti viszonyok mellett a gazdálkodási mód és a társadalomszervezet (BÁRTH, 1996, 8.).

A településnéprajz kutatási módszere fölöttébb összetett és sokrétű. Elegendhetetlen a terepbejárás, a helyszíni megfigyelés utcán, telken, határban, illetve toronyból vagy más magaslatról. A megfigyelést rajzolással, fényképezéssel, esetenként felméréssel ajánlatos összekapcsolni. A legjellemzőbb néprajzi kutatási módszernek, az interjú adatgyűjtésnek viszonylag kisebb a jelentősége a településnéprajzban, mint a néprajz más ágaiban. Elsősorban a település életének és fejlődésének feltárása érdekében van rá szükség. A településnéprajzi kutatás szinte elképzelhetetlen levéltári bűvárkodás nélkül, mivel az érintett terület régi térképeinek és gazdaságtörténeti adatainak tanulmányozása elengedhetetlen ahhoz, hogy jelentős településnéprajzi eredmény szülessen. A levéltári források felhasználásának a szerepe mind inkább felértékelődik.

A néprajzi településkutatás viszonylag későn indult ugyan, de az 1920-as és az 1990-es évek közötti időszakban a magyar néprajz egyik legtöbb eredményt felmutató, legdinamikusabban fejlődő ága volt.

A magyar településnéprajz nem a semmiből született meg, hanem szinte észrevétlenül nőtt ki az emberföldrajzból. Néprajzivá akkor vált a településkutatás, amikor kiindulási alapja, fő kutatási szempontja néprajzi lett.

Györffy István néhány művét a településnéprajz, a településföldrajz és a településtörténet egyaránt magáénak tekintheti. Ennek ellenére a néprajzkutatók jószerevével e tanulmányok megjelenésétől számítják a magyar településnéprajz megszületését, mivel e műveket a magyar településnéprajz alapműveinek, elindítóinak tekintik. Gondolok itt a hajdúvárosok településéről írt tanulmányaira (GYÖRFFY, 1926a, 1926b), valamint a több előzmény után megszületett *Magyar tanya* című művére (GYÖRFFY, 1937). Ezeket az írásokat elsősorban a szemléletük és a kérdésfeltevésük teszi néprajzivá. A bennük megfogalmazott felfedezések, mint például a település-megosztottság, a kétbeltelkűség, a szálláskertesség kérdése, vagy a korai tanyák tartozéktelepülés jellege, illetve a mezővárosi ház és a pusztai tanya üzemszervezeti egysége máig központi kérdései a magyar településnéprajzi kutatásoknak.

Györffy István tanítványai és követői fél évszázad alatt alaposan kiterjedélyesítették a magyar településnéprajz fáját. A kutatások jórészt két ágat növeltek: a tanyakutatás és a szálláskertesség kutatásának ágát. A két ág a dolgok természetéből következően néha összetalálkozott és egymásba fonódott (BÁRTH, 1976–1978, 237–245.). A kutatók és a gazdag kutatási eredmények részletes bemutatásától itt most el kell tekintenem. Csak néhány szerzőt és művet említek meg messze a teljesség igénye nélkül: BALOGH, 1976; BARABÁS, 1960; BÁRTH, 1975, 1984, 1992; HOFER, 1957, 1960, 1980; JUHÁSZ, 1975, 1989; KOCSIS, 1978; MÁRKUS, 1943; PAPP, 1936, 1940; SZENTI, 1979; TÁLASI, 1972; VARGHA, 1940.

Bár az elmúlt évtizedekben a magyar településnéprajz művelői legtöbbit a szálláskertes és a tanya településekkel foglalkoztak, születtek olyan tanulmányok is, amelyek más településmódok sajátosságait és történetét mutatták be. A kutatott témák sora a nemzeti településrendtől (BAKÓ, 1980; KÓS, 1972; LUKÁCS, 1988; NAGY, 1960) a baromudvaros, kettős udvarú településmódon át (GUNDA, 1941; MORVAI, 1968; FILEP, 1972; HOFER, 1972) a települések belső tagoltságáig, a településrészek önállóságáig terjedt (MILLER, 1939; ZOLTAI, 1939; DUKA, 1978; BÁRTH, 2007).

A magyar településnéprajzban az ezredforduló táján vált terjedelmes könyveket is világra segítő kutatási témává az erdélyi magyar hegyi tanya (BÁRTH, 2001, 2004).

6. Kapcsolat, együttműködés a településtörténet és a településnéprajz között

Milyen együttműködés, kapcsolat lehet a következő évtizedekben a magyar településtörténet és a településnéprajz között?

A történész Maksay Ferenc már 1948-ben célzott arra, hogy mennyire jól tett a településtörténetnek a néprajzkutatók, történetesen Györffy István településkutató tevékenysége (MAKSAY, 1948, 49.).

A 21. század elején sincs ez másként. A néprajzi szemlélet, a néprajzi kérdésfeltevés, a néprajzi háttérismeret határozottan jót tesz a történeti (levéltári) források tanulmányozásának. Következésképp, a történeti néprajz, illetve a településnéprajz kutatói jelentős mértékben hozzájárulhatnak a sokértelmű TELEPÜLÉSTÖRTÉNET fejlődéséhez.

Teendő akad bőven. Alljon itt néhány a településnéprajzra és településtörténetre egyaránt váró, elvégzendő feladatok közül!

1. Szükség lenne az 1945 táján abbamaradt táji településmonográfiák sorozatának újraindítására, elsősorban újkori, 18–19. századi jelleggel. (A régi *Település- és népiségtörténeti értekezések* című sorozatban elsősorban Nagy Kálózi Balázs /NAGY KÁLÓZI, 1943/ képviselte az újkort.)

2. Meg kellene valósítani némely településforma, települési jelenség monografikus feltárását, elemzését.

3. Szükség lenne olyan tanulmányok írására, amelyek egy-egy falu vagy agrárváros belterületének és határának együttes történeti és néprajzi vizsgálatán alapulnak, mondanivalójuk középpontjában a település egészének hajdani élete, működése áll.

4. Vizsgálni kellene a 19. század második felében lezajlott „magyar ipari forradalom” településfejlődést befolyásoló településváltoztató hatását.

5. Részletekbe menő, alapos kutatásokkal fel kellene tárnai és meg kellene örökíteni a 20. század óriási jelentőségű települési változásait, településformálódását.

Nevezetesen:

a) A tanyavilág végső kiteljesedését, a tanyák megszorodását az 1930-as, 1940-es években.

b) A tanyai nép társadalmasulását, a tanyai önszerveződési folyamatok előrehaladását, a tanyák szórványtelepüléssé alakulását.

c) A tanyák tömeges pusztulását az 1960-as években az intenzív tanyaellenes politika és a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása hatására. (Néhány kiválasztott helység esetében topográfiaileg visszakövetve különböző időmetszetek ábrázolásával a tanyahálózat ritkulását.)

d) Az agrárvárosok hajdani nagy határában, a tanyák tengerében megszületett új faluhálózatot. (Melynek új volta hatvan évvel 1950 után már a fiatalabb értelmiségi nemzedékek, kevésbé tájékozott néprajzkutatók és a helyben élő fiatalabb közlakosok számára sem evidens.)

Ezek a témák nem idegenek a néprajztól. Ezért remélhető, hogy a településnéprajz új nemzedéke, föltéve, ha lesz ilyen, részt vesz a felsorolt településtörténeti feladatok és sok más hasonló teendő elvégzésében.

IRODALOM

- BAKÓ Ferenc
1980 Palóc hadas település a Mátra alján. *Egri Múzeum Évkönyve*, XVI–XVII, 217–243. Eger.
- BALÁZS Éva
1939 *Kolozs megye kialakulása*. Budapest. (Település- és népiségtörténeti értekezések 3.)
- BALOGH István
1976 Tugurium – szállás – tanya. Adatok a magyar tanyatelepülés előtörténetéhez. *Ethnographia*, LXXXVII, 1–62.
- BARABÁS Jenő
1960 A szórványtelepülések kialakulása Közép-Európában. *Műveltség és Hagyomány*, I–II, 219–247. Debrecen.
- BÁRTH János
1975 A szállás fogalma és típusai Kalocsa környékén. *Ethnographia*, LXXXVI, 235–275.
1976–1978 Településkutatásunk eredményei. In: TÁLASI István (szerk.): *Dissertationes Ethnographicae II. (Eredmények és feladatok az anyagi kultúra kutatásában)*. 237–261. Budapest, ELTE Tárnyi Néprajzi Tanszék.
1984 A keceli tanyak. In: BÁRTH János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. 695–751. Kecel.
1992 Bácskai megosztott települések. *Cumania*. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve, 13, 345–372. Kecskemét.
1996 *Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya*. Kalocsa, Kalocsai Múzeumbarátok Köre.
2001 *Varság, a székely tanyaközség*. Kecskemét, a szerző kiadása.
2004 *Úz-völgyi magyarok*. Kecskemét, Bárh Bt.
2007 *Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII–XX. században*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet.
- BÉLAY Vilmos
1943 *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*. Budapest, Sylvester Nyomda Rt. (Település- és népiségtörténeti értekezések 7.)
- BLAZOVICH László
1985 *A Körös-Tisza-Maros köz középkori településrendje*. Békéscsaba, Szeged, Békés és Csongrád Megye Tanácsa. (Dél-Alföldi Évszázadok 1.)
1996 *A Körös-Tisza-Maros köz települései a középkorban*. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár. (Dél-Alföldi Évszázadok 9.)
- DUKA János
1978 Csíkszentlélek tizeseiről. *Népismereti Dolgozatok*, 186–197.

- EPERJESSY Kálmán
1939–1942 A települési rend bomlása. In: DOMANOVSKY Sándor (szerk.): *Magyar művelődéstörténet* III. 129–158. Budapest.
- FEKETE NAGY Antal
1934 *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*. Budapest.
1939–1942 A település képe. In: DOMANOVSKY Sándor (szerk.): *Magyar művelődéstörténet* II. 125–140. Budapest.
- FILEP Antal
1972 Baromudvaros telekredezés a Délkelet-Alföldön a XVII–XIX. században. *Ethnographia*, LXXXIII, 487–506.
- FLACH, Paul – PAUL, Josef
1976 *Siedlungsgeschichte von Hajos*. München.
- FODOR Ferenc
1930 *Egy palócfalu életrajza (Nagyvisnyó)*. Budapest. (Gazdaság-földrajzi Gyűjtemény II.)
1942 *Az elnemsodort falu*. Budapest, Athenaeum Kiadó.
- FÜGEDI Erik
1938 *Nyitra megye betelepülése*. Budapest. (Település- és népiségtörténeti értekezések 1.)
- GAZDA Klára
2007 Nemzeti település a moldvai magyaroknál. *Föld és Ember*, 20, 129–158.
- GUNDA Béla
1941 Telekformák, települések és a gazdálkodás kapcsolata a Lápos felső völgyében. *Földrajzi Közlemények*, LXIX, 230–246.
- GYÖRFFY István
1913 A Fekete Körös völgyi magyarság. *Földrajzi Közlemények*, XLI, 451–552.
1926a Alföldi kertés városok. Hajdúszoboszló települése. *Néprajzi Értesítő*, XVIII, 105–136.
1926b Hajdúböszörmény települése. *Föld és Ember*, VI, 177–210.
1937 A magyar tanya. *Földrajzi Közlemények*, LXV, 70–93.
- HOFER Tamás
1955 Déldunántúl településformáinak történetéhez. *Ethnographia*, LXVI, 125–186.
1957 Csürök és istállók a falun kívül. *Ethnographia*, LXVIII, 377–421.
1960 A magyar kertés települések elterjedésének és típusainak kérdéséhez. *Műveltség és Hagyomány*, I–II, 331–350. Debrecen.
1972 A magyar kettős udvarok kérdéséhez. *Ethnographia*, LXXXIII, 29–52.
1980 A hazai tanyarendszer és a másodlagos településszóródás külföldi példái. In: PÖLÖSKEI Ferenc – SZABAD György (szerk.): *A magyar tanyarendszer múltja*. 9–60. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- HOFFMANN Tamás
 1973 A településtörténet határai. In: MÜLLER Róbert (szerk.): *A településtörténeti kutatás módszerei. Vitaanyag.* 5–29. Veszprém, Újra megjelent hivatkozásokkal 1975-ben, Hoffmann Tamás: *Néprajz és feudalizmus* című tanulmánykötetében, 278–308.
- ICZKOVITS Emma
 1939 *Az erdélyi Fehér megye a középkorban.* Budapest. (Település- és népiségtörténeti értekezések 2.)
- ILA Bálint
 1944 *Gömör megye II.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. (Magyarság és nemzetiség I. sor. 3.)
 1946 *Gömör megye III.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. (Magyarság és nemzetiség I. sor. 2.)
 1969 *Gömör megye IV.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
 1976 *Gömör megye I. A megye története 1773-ig.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- JAKÓ Zsigmond
 1940 *Bihar megye a török pusztítás előtt.* Budapest. (Település- és népiségtörténeti értekezések 5.)
- JUHÁSZ Antal
 1975 Adatok a szegedi tanyák kialakulásához. *Ethnographia*, LXXXV, 276–312.
 1989 *A szegedi táj tanyái.* Szeged, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1982–1983, 2.
 1992 Öttömös településtörténete. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1986, 1, 125–135. Szeged.
- KNIEZSA István
 1944 *A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából.* Budapest, Magyar Történettudományi Intézet. (Településtörténeti tanulmányok 2.)
- KOCSIS Gyula
 1978 A jákóhalmi szérűskertek élete a 18–19. században. *Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve*, 183–202.
- Kós Károly
 1972 A nemzeti szervezeti nyomai Rákosdon. In: Kós Károly: *Népélet és néphagyomány.* 238–252. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- LÁSZLÓ Gyula
 1943 *Erdély településtörténetének vázlatja Szent István koráig.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület. (Erdélyi tudományos füzetek 167.)
- LUKÁCS László
 1988 A balatonhenyei közös udvarok. In: S. LACKOVITS Emőke (szerk.): *Kapcsolatok rendszere a Káli-medence falvaiban a 18. századtól a 20. századig.* 81–103. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság.

- MAJOR Jenő
1960 A telektípusok kialakulásának kezdetei Magyarországon. *Településtudományi Közlemények*, 12, 34–55.
- MAKSAY Ferenc
1940 *A középkori Szatmár megye*. Budapest, Stephaneum Nyomda Rt. (Település- és népiségtörténeti értekezések 4.)
1948 Néprajz és településtörténet. *Ethnographia*, LIX, 49–53.
1971 *A magyar falu középkori településrendje*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MÁLYUSZ Elemér
1922 *Turóc megye kialakulása*. Budapest, Budavári Tudományos Társaság.
- MÁRKUS István
1943 *Kertek és tanyák Nagykőrösön a XVII–XVIII. században*. Kecskemét, a szerző kiadása.
- MENDÖL Tibor
1939–1942a A megtelepülés formái. In: DOMANOVSKY Sándor (szerk.): *Magyar művelődéstörténet I.* 191–212. Budapest.
1939–1942b Az új települési rend. In: DOMANOVSKY Sándor (szerk.): *Magyar művelődéstörténet IV.* 167–189. Budapest.
- MEZŐSI Károly
1943 *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében. (1692)* Budapest, Magyar Történettudományi Intézet. (Településtörténeti tanulmányok 1.)
- MILLEKER Rezső
1939 A székely tizesek. *Debreceni Szemle*, XIII, 1–40.
- MN
1993–2004 *Magyar Nagylexikon 1–18*. Budapest, Akadémiai Kiadó – Magyar Nagylexikon Kiadó.
- MÓDY György
1965 A téglási ásatás településtörténeti vonatkozásai. *Déri Múzeum Évkönyve 1962–1964*. 133–150.
- MORVAY Judit
1968 Erdőhádi kettősudvarok. *Néprajzi Értesítő*, L, 51–65.
- MÜLLER Róbert (szerk.)
1973 *A településtörténeti kutatás módszerei. Vitaanyag*. Veszprém.
1974 *A településtörténeti kutatás módszerei. Korreferátumok*. Veszprém.
- NAGY Benjamin
1960 A társadalmi szervezet befolyása egy palóc falu építkezésére. *Műveltség és Hagyomány*, I–II, 67–95. Debrecen.
- NAGY KÁLÓZI Balázs
1943 *Jászkunsági reformátusok leköltözése Bácskába II. József korában*. Budapest. (Település- és népiségtörténeti értekezések 8.)

- OROSZ István
 1980 A „rideg” tanya. In: PÖLÖSKEI Ferenc – SZABAD György (szerk.): *A magyar tanyarendszer múltja*. 170–215. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PAPP László
 1936 *A kecskeméti tanyatelepülés kialakulása*. Szeged. (Magyar Kir. Ferenc József Tudományegyetem Tudományos Közleményei)
 1940 A kiskunhalasi tanyatelepülés kialakulása. *Néprajzi Értesítő*, XXXII, 285–310.
- PATAY Pál
 1957 Adatok a nógrádi dombvidék X–XI. századi településtörténetéhez. *Archaeológiai Értesítő*, 84, 58–66.
- PIVARCSI János
 2001 *Csengőd község településtörténete*. Csengőd.
- RÁCZ István
 1980 A tanyarendszer kialakulása. In: PÖLÖSKEI Ferenc – SZABAD György (szerk.): *A magyar tanyarendszer múltja*. 97–148. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- REUTER Camillo
 1973 Kéziratok térképeink szerepe a helynévgyűjtésben és a településtörténetben. In: MÜLLER Róbert (szerk.): *A településtörténeti kutatás módszerei*. Vitaanyag. 45–59. Veszprém.
- SZABÓ István
 1929 A debreceni tanyarendszer kialakulása. *Föld és Ember*, IX, 214–244.
 1937 *Ugocsa megye*. Budapest. (Magyarság és nemzetiség I. sor. 1.)
 1960 Kísérletek az alföldi tanyarendszer megszüntetésére az 1780-as és 1850-es években. In: SZABÓ István (szerk.): *Agrártörténeti tanulmányok*. 139–207. Budapest, Tankönyvkiadó.
 1966 *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
 1969 *A középkori magyar falu*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZABÓ T. Attila
 1937 *Nireş-Szásznyíres település-, népiség-, népesevés-, és helynévtörténeti viszonyai a XIII–XX. században*. Cluj, Erdélyi Múzeum-Egyesület. (Tudományos füzetek 91.)
 1943 *Dés települése és lakossága*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület. (Erdélyi Tudományos füzetek 147.)
 1946 *Kolozsvár települése a XIX. század végéig*. Kolozsvár, Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézet.
- SZENTI Tibor
 1979 *A tanya*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

- SZÉKELY György
 1977 Az európai településhálózat átalakulása a XVI–XIX. században és a Dunántúl. In: T. MÉREY Klára (szerk.): *A Dunántúl településtörténete* II. 1, 9–23. A pécsi településtörténeti konferencia (1976. aug. 24–25.) anyaga. Pécs, PAB–VEAB értesítő.
- TÁLASI István
 1972 Adatok és szempontok a szálláskertes települések kutatásához. *Ethnographia*, LXXXIII, 74–77.
- TÓTH Sándor
 1974 Településtörténet és régészet. In: MÜLLER Róbert (szerk.): *A településtörténeti kutatás módszerei. Korreferátumok*. Veszprém.
- UZSOKI András
 1971 Győr településtörténete az őskorban. In: DÁVID Lajos et alii (szerk.): *Győr. Várostartörténeti tanulmányok*. 7–18. Győr.
- VALTER Ilona
 1964 Régészeti adatok a Bodroghöz honfoglaláskori településtörténetéhez. *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* IV. 131–141. Miskolc.
- VARGHA László
 1940 *A tálalmasi tanyák építkezése*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- ZOLTAI Lajos
 1939 Debreceni utcakapitányok, tizedesek és tízházgazdák. *Debreceni Szemle*, XII, 3, 101–113.

JÁNOS BÁRTH

THE RELATIONSHIP OF THE HISTORY AND ETHNOGRAPHY OF SETTLEMENTS

In Hungarian public and academic discourses the expression ‘history of settlement’ has got a lot of meanings. The author illustrates with a number of historical examples from literature the diversity of books and articles considered as relevant to the investigation of history of settlements. The author believes that the interpretation of the concept of history of settlement will not be more unambiguous in the near future either. The ethnography of settlements has to accept the diversity of the notion of history of settlements.

The ethnography of settlements seeks for traditional features of settlements, or it investigates the local tradition itself. The ethnography of settlements is a relatively new field of ethnography, yet, it had a lot of achievements in the 20th century.

Ethnographic aspects and questions, and in general an ethnographic background may favour the study of historical sources. Consequently, scholars of historical ethnography and ethnography of settlements may considerably contribute to the development of multifaceted history of settlement. The author enlists all those tasks that researchers of history and ethnography of settlements have to accomplish in the years to come.